

Η ΝΟΣΟΣ ΤΟΥ ΒΕΡΤΕΡΟΥ

(ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ)

Ν τῶν περιεργοτάτων φαινομένων τῆς ἱστορίας τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος εἶνε ἡ κατὰ τὰς τελευταίας αὐτοῦ δεκαετηρίδας πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης καταλαβοῦσα πνεύματά τινα ἀποκαρτέρησις, ἥτις οὐχὶ σπανίως τραγικώτατα ἐξεδηλώθη ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐδημιούργησε δὲ καὶ σχολὴν ἐν τῇ γραμματολογίᾳ. Ὁ παλαιὸς κόσμος κατέπιπτε, νέος δὲ κόσμος ἀνεγεννᾶτο ἐπὶ τῶν ῥεπιπίων αὐτοῦ. Ἐν τῇ συγκρούσει ταύτῃ τῶν δύο τούτων ἱστορικῶν κόσμων, ὧν ὁ μὲν εἶχεν εἰπεῖ ἤδη τὸν τελευταῖον αὐτοῦ λόγον, ὁ δὲ προσεπάθει διὰ παντός τρόπου νὰ διαρρήξῃ τὰς σιδηρᾶς πύλας, αἵτινες ἀπέφραττον αὐτῷ εἰσέτι τὴν εἰσοδὸν, ἀπεκαλύπτοντο ἀμυδρὰ καὶ συγκεχυμένα, βίαια καὶ ἐνεργά, ἀπαντὰ τὰ αἰσθήματα καὶ πάθη, ἅτινα πρωταγωνιστοῦσιν ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀνθρωπότης διετέλει εἰς νευρικὴν ὑπερευαισθησίαν ἀπέναντι τοῦ περὶ αὐτὴν μυστηρίου, ἀπέναντι τοῦ ἀγνώστου καὶ τοῦ ἀβεβαίου, τὸ ὅποῖον ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἐνεκυμονεῖτο ἐν τῇ κοινωνικῇ ἀτμοσφαιρᾷ. Ὑφίστατο ἠθικὴ κρίσις, πνευματικὴ συγκίνησις καθ' ὅλην τὴν ἔννοιαν τῶν λέξεων. Οὐδὲν παρεῖχε γόητρον τὸ παρελθόν, ἔτι δὲ μᾶλλον τὸ ἐνεστώσ. Οἱ πάντες ἔστρεφον τὸ βλέμμα αὐτῶν πρὸς τὸ ἀφικνούμενον μέλλον, ἐν τῇ ἀβεβαιότητι τοῦ ὁποῖου ἐζήτουν τὸν πολικὸν ἀστέρα τοῦ βίου. Καὶ οἱ μὲν τολμηροὶ χαρακτηρησεῖς εἰργάζοντο, προπαρασκευάζοντες τὴν νέαν ταύτην περίοδον, ἀλλ' οἱ ἀτολμότεροι ἀπεκαρτέρουσαν πρὸ τοῦ χάους, τοῦ ἔμπροσθεν διανοιγομένου, καὶ δὲν ἐδίσταζον, ἐν τῇ ἀπέλπιδι αὐτῶν ἠθικῆ καταστάσει, νὰ ριφθῶσιν εἰς τὴν ἐκουσίαν καταστροφὴν, εἰς τὴν αὐτοκτονίαν.

Οἱ ἱστορικοὶ παθολόγοι δὲν κατώρθωσαν ἔτι νὰ παραστήσωσι τὸ ψυχολογικὸν πρόβλημα τῆς τεταραγμένης ταύτης περιόδου ἐν τῇ πλήρει αὐτοῦ ἐνοσίᾳ. Τί συνέβαινεν ἐν τῇ συνειδήσει τῆς γενεᾶς ἐκείνης, ἣτις ἤρξατο ἤδη ἀτενίζουσα ἐπὶ τοῦ ἀπωτέρου ὀρίζοντος τοσαῦτα γοητευτικὰ ὄραματα, τοσαύτας χιμαιρικὰς ἐλπίδας, καὶ ἐν τούτοις δὲν ἐδίσταζε νὰ ἐκβιάσῃ τὸν θάνατον, νὰ προκαλέσῃ τὴν καταστροφὴν, νὰ ἐκμηδενισθῇ; Τὸ Νιρβανὰ τῆς ἰνδικῆς θρησκείας δὲν ἦτο ἔτι γνωστὸν ἐν Εὐρώπῃ, οὔτε ἡ ἀπαισιοδοξία τοῦ Schopenhauer καὶ τοῦ Leopardi εἶχε καταστήσει τοσοῦτους προσηλύτους· καὶ ἐν τούτοις ἀποτεθαρρημένα ἐκ τῶν περιπετειῶν τοῦ βίου πνεύματα ἀνεζήτουν ἐν τῷ Νιρβανᾷ τῆς καταστροφῆς τὸ ἄστυλον τῆς αἰωνίας μακαριότητος.

Μεταξὺ τῶν πολλῶν προβλημάτων τοῦ ἀποικομένου δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος κεῖται καὶ τὸ πρόβλημα τοῦτο τοῦ πρὸς τὸν βίον κόρου, τοῦ καταλαβόντος τοσαύτας διανοίας, τοῦ διαταράξαντος τοσαύτας συνειδήσεις. Δὲν ἀποπειρῶμαι νὰ ὑποτυπώσω ὠρισμένην αὐτοῦ ἐξήγησιν. Τὰ προβλήματα τῆς ἱστορίας μένουσι πάντοτε προβλήματα, ἐπιδεικτικὰ διαφόρων ἐξηγήσεων. Αἱ ὧδε ἀτάκτως ἐρριμμένα ὀλίγα σελίδες δύνανται νὰ συντελέσωσιν εἰς τοῦτο; Ἄγνοῶ. Ὅ,τι μόνον ὀφείλω νὰ εἶπω εἶνε, ὅτι οὐδέποτε ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος παρέστη ἡ ἐλπίς τοσοῦτον γοητευτικὴ, οὔτε ἡ ὀδύνη τοσοῦτον καταστρεπτικὴ, ὅσον φθίνοντος τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος.

Ἐν κοινωνικῇ καταστάσει τεταραγμένη καὶ ἀνησυχῶ ἐμφανίζεται ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ γραμματολογίᾳ τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ὁ Βέρτερος τοῦ Γκαίτου. Ἦτο ἡ ἐκδήλωσις τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς συλλήβδην, ἢ μεμονωμένον αὐτῆς φαινόμενον; Δὲν εἶνε δυσχερὲς νὰ ὀρισθῇ. Ἐποχὴ, προπαρασκευάζουσα τὴν μεγάλην μεταμόρφωσιν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμμερίζηται ἰδέας αὐτοκτονίας. Ἦτο ἡ ἐκδήλωσις τοῦ πνεύματος τοῦ ποιητοῦ, εἶδους Σχιαττερτῶνος, εἰσελθόντος εἰς τὸν κόσμον ὑπὸ οἰωνοὺς ἀπαισίους, οὐδαμοῦ τυγχάνοντος ἀρωγῆς καὶ ἀντιλήψεως, καὶ ἐπὶ τέλους εὐρίσκοντος θεραπείαν ἐν τῇ αὐτοκτονίᾳ; Ἦτο ὁ Βέρτερος, ὡς ὁ Φαῦστος, ἡ παράστασις τοῦ ἀνθρώπου, ἀναζητοῦντος τὸ πρόβλημά του, ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ δὲ νὰ εὕρῃ αὐτὸ. καταφεύγοντος εἰς τὸν θάνατον; Ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐποχαί, ἐφ' ὧν πράγματι ἐπιπλανᾶται ἡ μοῖρα τοῦ θανάτου κατηφῆς καὶ ἀπαισία. Μία γενεὰ εἶπεν ἤδη τὸν λόγον αὐτῆς, τὸ ἄστρον τῆς διέγραψεν ἐν τῷ ἱστορικῷ

ορίζοντι τὴν προωρισμένην αὐτῷ τροχίαν, καὶ καταβαίνει εἰς τὸν τάφον τῆς δύσεως καὶ τῆς αἰωνιότητος. Φοβεραί, πένθιμοι φωναὶ ἀκούονται κραυγάζουσαι τὸ μυστηριῶδες ἐκεῖνο *Παρό μέγας τέθνηκεν!* καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ εἴπῃ τί τέξεται ἢ ἐπιούσα. Ἐν τοιαύτῃ κρισίμῳ στιγμῇ οἱ τολμηροὶ ἐργάζονται ὑπὲρ τῆς δημιουργίας νέου κόσμου, ἀδιαφοροῦντες πότε οὗτος θέλει καταστῆ πραγματικότης, ἐνῶ οἱ ἄτολμοι κλίνουνσι τὸν αὐχένα πρὸ τῆς πρώτης δυνάμεως, πρὸ τοῦ πεπωμένου, καὶ ἐπικαλοῦνται τὴν καταστροφὴν ὡς τὴν ὑπερτάτην ἀντίληψιν.

Παρέστη τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐν τῇ πληρεστάτῃ αὐτοῦ ἐνοίᾳ κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ παλαιοῦ κόσμου, ἐν Ἑλλάδι κατ' ἐξοχὴν καὶ ἐν Ρώμῃ. Τότε ἤκμαζον οἱ Σκεπτικοί, οἱ Στωικοί, οἱ Ἐπικουρεῖοι, οἱ περὶ τὸν Ἀννίκεριν καὶ Θεόδωρον τὸν Κυρηναῖον, οἱ Πεισιθάνατοι, οἱ Συναποθανοῦμενοι, ἐν τῷ θεωρητικῷ καὶ τῷ πρακτικῷ βίῳ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὁ θάνατος ἐκηρύσσεται σώτεια δυνάμις τοῦ καταρρέοντος κοινωνικοῦ καθεστῶτος. Ὁ μέγας Λουκρήτιος προσπαθεῖ νὰ παραστήσῃ τὸν θάνατον εὐάρεστον ἀνάγκην τοῦ πνεύματος, τὸ τέλος τῶν δεινῶν τοῦ σώματος. «Ἄφρον, ἐφώνει, ἂν δὲν ἦσαι πλέον εὐτυχής, ἂν δὲν δύνασαι πλέον νὰ ἦσαι, διατί δὲν ζητεῖς ἐν τῷ τέρματι τοῦ βίου σου τέρμα τῶν δεινῶν σου; Διότι ἐπὶ τέλους, ὅσον καὶ ἂν προσπαθῆσω, δὲν δύναμαι πλέον νὰ ἐφεύρω τι νέον, τὸ ὁποῖον νὰ σοὶ ἀρέσῃ· πάντοτε, πάντοτε ἔσται τοῦτο τὸ αὐτό· περιμενε νὰ μὴ βλέπῃς ποτέ, ἢ τὴν αὐτὴν σειρὰν ἀντικειμένων, καὶ ἂν ἡ ζωὴ σου ὤφειλε νὰ θριαμβεύσῃ κατὰ μεγάλου ἀριθμοῦ αἰῶνων, ἔτι δὲ μᾶλλον, ἂν οὐδέποτε ὤφειλες ν' ἀποθάνῃς». Εἶνε ἡ ἀποθέωσις καὶ ἡ κατάρα τῆς πλήξεως, νοσταλγία πρὸς τι ἄγνωστον καὶ χιμαιρικόν, τὸ ὁποῖον κατὰ τοσοῦτον καθίσταται προσφιλὲς καὶ ποθητόν, καθ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν δύναται νὰ εὔρῃ νέον ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Τὸ σκοτεινὸν ποίημα τοῦ Λουκρητίου εἶνε ἡ γνησίᾳ ἐκδήλωσις τῶν αἰσθημάτων καὶ παθῶν τοῦ αἰῶνος ἐκείνου, ἐν ᾧ πρωταγωνιστοῦσιν οἱ Κλαύδιοι καὶ οἱ Νέρωνες, αἱ Ἀγριππῖναι καὶ αἱ Μεσσαλῖναι, ἐν ᾧ πίπτουσι θύματα παντός ἀλιτηρίου ἢ ἀρετῆ, ἢ τιμῆ, τὸ καθήκον, καὶ ἐν τούτοις τότε προφητεύει ὁ γλυκὺς Βεργίλιος, ὅτι *νεα τάξις πραγμάτων ἀναγερνᾶται*. Ἄλλ' ἢ ἐκ τῆς καταστροφῆς ὀδύνη εἶνε μεγαλητέρα, ἢ ὥστε αἱ ἐλπίδες αὐταὶ τοῦ ἐρχομένου νέου κόσμου νὰ κατισχύσωσι τῶν μελαγχολικῶν αἰσθημάτων, ὑφ' ὧν κατατρύχονται τὰ ἐξοχώτατα τῶν πνευμάτων.

Ἐν τοιαύταις κοινωνικαῖς κρίσεσιν ἡ ζωὴ δὲν ἔχει ἀξίαν. Ὁ ἐπιφαινόμενος ἤδη ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς Χριστιανισμὸς ἐμπνέει τὰ εὐγενέστατα τῶν αἰσθημάτων, κρατύνει τὸ καθήκον, ἀλλὰ δὲν κατορθοῖ νὰ πατάξῃ καθ' ὀλοκληρίαν τὴν νόσον τῆς ἐποχῆς. Οἱ μάρτυρες αὐτοῦ σπεύδουσι πρὸς τὸν θάνατον μετὰ τῆς αὐτῆς ὑπεροφίας καὶ καταφρονήσεως, μεθ' ἧς ζητοῦσιν αὐτὸν ὡς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν δεινῶν τοῦ βίου οἱ αὐτοκτονοῦντες Στωικοὶ καὶ Ἐπικουρείοι, οἱ μαθηταὶ τῆς Πεισιθανατικῆς σχολῆς.

Αἱ τελευταῖαι δεκαετηρίδες τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος δὲν παρουσιάζουσι βεβαίως καθ' ὀλοκληρίαν τὸν χαρακτῆρα τοῦτον τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἡ κοινωνικὴ αὐτοῦ ἀτμόσφαιρα δὲν εἶνε δηλητηριασμένη μὲ τὸ δηλητήριον τῆς Λοκουστής, μὲ τὴν ἀσέλγειαν τῆς Μεσσαλίας, μὲ τὴν ἀποκολοκύνθωσιν τοῦ Κλαυδίου, μὲ τὴν θεατρικὴν ὑπόκρισιν τοῦ Νέρωνος, μὲ τὴν ἀνθρωπίνην κατάπτωσιν τοῦ Ἡλιογαθάλου. Καὶ ἐν τούτοις ἀνάλογά τινα συμπτώματα παρουσιάζονται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, συμπτώματα κατὰ τοσοῦτον μισητότερα καὶ ἀποτροπαιότερα, καθ' ὅσον ἡ κοινωνικὴ συνειδήσις τῶν χρόνων ἐκείνων αἰσθάνεται μείζον τὰ ἐπιβαλλόμενα αὐτῇ καθήκοντα καὶ τὰς ὑποχρεώσεις τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπειᾶς. Αἱ τὸ ἐπίσημον καθεστῶς ἀντιπροσωπεύουσαι τάξεις ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις δὲν εἶνε ἠθικώτεραι τῶν ἐπισήμων τάξεων τῆς φθινούσης ρωμαϊκῆς κοινωνίας. Ἡ αὐτὴ τῆς Βερσαλλίας ἐπὶ Ἀντιβασιλείας καὶ αἱ αὐτὴν ἀπομιμούμεναι ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης αὐλαὶ ἐμπνέουσι τὴν ἀποστροφὴν τῶν ἠθικῶν στοιχείων, τῶν ἀγωνιζομένων ὑπὲρ δημιουργίας κρείττονος καθεστῶτος. Μεταξὺ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος εὐρίσκεται τὸ ἐνεστῶς ἄνευ τῆς ἐλαχίστης σημασίας, ὑπόδικον ἐνώπιον τῆς ἱστορίας, τὴν ὁποίαν μετ' ὀλίγον ὁ Σχίλλερος θέλει ἐπονομάσῃ *παγκόσμιον δικαστήριον*, τὴν Νέμεσιν τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐν τῇ τοιαύτῃ ἠθικῇ καὶ κοινωνικῇ συγχύσει τὰ δύο τιτανικὰ πνεύματα τῶν χρόνων ἐκείνων ἐν Γερμανίᾳ συγχρόνως σχεδὸν κηρύττουσι τὸν λόγον αὐτῶν. Ὁ Σχίλλερος γράφει τοὺς *Αἰσθῆταις*, τὴν ὑψηλὴν ταύτην διακήρυξιν πολέμου κατὰ τοῦ καθεστῶτος, τὴν ἄρνησιν τῶν ὑφισταμένων κοινωνικῶν νόμων, ἐνῶ ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ καὶ συναγωνιστῆς σχεδιάζει ὑπὸ διάφορον πνεῦμα τὰ παθήματα τοῦ Νέου Βερτέρου.

Οἱ Ἀἰσθῆταις ἐκφράζουσι ἀπροκαλύπτως τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος καὶ

τὸ πνεῦμα τοῦ ποιητοῦ αὐτῶν, συντρίβοντος τὰ δεσμά του. Ἄλλ' ὁ Βέρτερος ὑπὸ ποῖον ἐγράφη πνεῦμα ; Ἐζήτησεν ὁ ποιητὴς νὰ παραστήσῃ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του, ἢ τὸ ἴδιον μόνον πνεῦμα ;

Ἀμφότερα βεβαίως, ἢ διὰ νὰ εἴπω καθαρώτερον, μίαν αὐτῶν ὄψιν.

Ἡ ἐποχὴ ἐκείνη ἡσθάνθη παροδικῶς ἄνευ ἀμφιβολίας τὴν ὀδύνην τῆς καταστροφῆς, ἣτις ἐπέκειτο ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς. Ὅσον καὶ ἂν ἐπόθει τὴν καταστροφὴν ταύτην, δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ ἀλγήσῃ πρὸ τῶν ἐρειπίων, ἅτινα πανταχοῦ παρουσιάζοντο, ἄγνωστον ἐκ ποίας αἰτίας. Ἡ ἐπὶ τούτοις θλιψίς προσέβαλε κατ' ἐξοχὴν τὸν ἠθικὸν ὄργανισμόν τῶν χιμαιρικωτέρων πνευμάτων, μὴ δισταζόντων νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὸν θάνατον πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν δεινῶν τοῦ βίου. Πόσαι νέαι ὑπάρξεις δὲν συνετρίβησαν προῶρως, δὲν κατεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ θανάτου, ἢ δὲν προῦκάλεσαν αὐτόν, διότι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξηγήσωσι φαινόμενά τινα τοῦ ἠθικοῦ βίου πραγματικώτερον καὶ ἀνθρωπινώτερον, νὰ κατανοήσωσι τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, τὰς ἀληθείας αὐτῆς καὶ τὰς πλάνης ; Ἡ ἐξωτερικὴ ἀφορμὴ τοῦ θανάτου αὐτῶν εἶνε φαινομενικὴ μόνον, ἀλλὰ τὸ ἀληθὲς αἷτιον ἔκειτο ἐν αὐτῇ τῇ κοινωνικῇ καταστάσει, θύματα τῆς ὁποίας ἐτύγχανον οὗτοι ἄνευ ἐλευθέρων αὐτονομίας καὶ αὐτοσυνειδησίας.

Βεβαίως ὁ ποιητὴς τοῦ Βερτέρου ὑπέστη ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ νεότητι τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ πάθη τῆς ἐποχῆς του, τὴν ἐργασίαν αὐτῆς πρὸς τὴν κτῆσιν νέου κόσμου, ἀλλ' ὑπῆρξαν ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ καὶ στιγμαὶ ἀπογνώσεως καὶ μελαγχολίας, ὑφ' ἧς ἐθερίσθησαν οὐκ ὀλίγαί ἐπίλεκτοι καὶ εὐγενεῖς φύσεις.

*
* *

Ἡ ἱστορία τοῦ νέου Ἱερουσαλήμ, ἡ αὐτοκτονία αὐτοῦ ἄνευ λόγου σχεδὸν οὐσιώδους, εἶνε τὸ πλάσιον τῆς συνθέσεως τοῦ Βερτέρου. Ἄλλ' ἡ ἔμπνευσις αὐτοῦ εἶνε ἐπίδρασις ἰδεῶν τινῶν καὶ ροπῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἶνε ἡ ἐκδήλωσις ἐπεισοδίου ἐκ τοῦ βίου τοῦ Γκαίτου.

Εἶπον ἄνωτέρω, ὅτι πᾶσα ἱστορικὴ ἐποχὴ ἐξασκεῖ μυστηριώδες, ἀνερμήνευτον κράτος ἐπὶ τῶν πνευμάτων· δὲν λέγω ὅτι τὸ κράτος τοῦτο εἶνε ἀπόλυτον, οὐχ ἤττον δὲν εἶνε καὶ ἐστερημένον πάσης σημασίας.

Φιλοσοφικῶς ἐξεταζομένη ἡ ἐποχὴ ἐκείνη, μεθ' ὅλον τὸ τιτάνιον αὐτῆς πνεῦμα, τὴν ζωὴν καὶ τὴν δραστηριότητα, παρίστησι καὶ τινα συμπτώματα νοσηρῆς καταστάσεως. Αὕτη καταφαίνεται ἐν ταῖς δύο καθαρωτάταις ἐκδηλώσεσι τοῦ πνεύματος, ἐν τῇ ποιήσει καὶ τῇ μυ-

θιστοριογραφία ποικιλοτρόπως. Βαθυτάτη μελαγχολία επικρατεί ἐν τισι πνευματικοῖς δημιουργήμασι τῆς ἐποχῆς. Νομίζεις, ὅτι ὑπάρχει πλήμμυρα δακρῶν μετ' ἀδικαιολογήτου σπατάλης· ἡ εὐαισθησία ἐκδηλοῦται μέχρι κόρου. Καὶ ταῦτα πάντα ἄνευ δικαιολογίας, ἄνευ ἐννοίας. Ἀφ' ἐτέρου τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα εἶχεν ἐκλίπει καθ' ὀλοκληρίαν ἀπὸ τῆς κοινωνικῆς συνειδήσεως· οὐδεμία ἠθικὴ τάξις ἐφαίνετο τοσοῦτον ἰσχυρά, ἵνα προσελκύσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην· οὐδεμία φιλοσοφικὴ μέθοδος παρίσταται ἰκανὴ πρὸς λύσιν οἰουδήποτε προβλήματος.

Ἀπὸ τοιαύτης καταστάσεως μόνον ἡ ἐπανάστασις δύναται νὰ σώσῃ τὸν ἄνθρωπον, ἀνασθηλοῦσα χάριν αὐτοῦ νέα ἠθικὰ καὶ κοινωνικὰ ἰδεώδη, καθιεροῦσα νέαν πίστιν καὶ ποίησιν.

* *

Ὁ Γκαίτης, νεαρὸς ἔτι, μόλις ἄγων τὸ εἰκοστὸν τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας, εἶχε δημοσιεύσει πρὸ τινος τὸ πρῶτον αὐτοῦ δραματικὸν δοκίμιον, τὸν Götz von Berlichingen. Ἦτο ἡ ἀποθέσις τοῦ ἐκπνεύσαντος ἵπποτισμοῦ τοῦ μέσου αἰῶνος ὁ Σιδηρόχειρ ἦρος τοῦ ποιητοῦ. Σύνθεσις ἰσχυρά, βαίνουσα ἐπὶ καινοφανῶν αἰσθητικῶν τρίβων, ἦτο ἐπόμενον, ὅτι θὰ ἐξέπλησσε τὸν γερμανικὸν κόσμον. Ὁ Λέσσιγκ ἔθηκε τὰ θεμέλια τοῦ οἰκοδομήματος, ὁ δὲ Γκαίτης ἤδη, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Σχίλλερ, ἤρχοντο θεμελιοῦντες. Τὸ γερμανικὸν κοινὸν ἐπημφήμησεν ἐπὶ τῇ ἐμφανείᾳ τοῦ Σιδηρόχειρος Ἰππότου. Καὶ ἂν δὲν ἦτο συντεθειμένος καθ' ὅλους τοὺς κανόνας τῆς δραματικῆς τέχνης, εἴτε τῆς ἀρχαίας, εἴτε τῆς νεωτέρας, ἐκέκτητο ἐν τούτοις τὴν ἰσχὺν ἐκείνην τῆς συλλήψεως καὶ τῆς ἐκφράσεως, χάριν τῆς ὁποίας ὁ κριτικὸς ὀφείλει νὰ συγχωρήσῃ τὴν ἐκτροπὴν τοῦ ποιητοῦ ἀπὸ τῶν δεδομένων δραματικῶν κανόνων.

* *

Ὡς σπουδαστὴς ὁ Γκαίτης ἐν Στρασβούργῳ εἶχε γνωρίσει τὴν θυγατέρα πτωχοῦ ἱερέως. Ἦτο αὕτη πρότυπον καλλονῆς καὶ ἀγαθότητος. Ὁ Γκαίτης συνελήφθη ἐν τῇ παγίδι, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτοῦ συνελήφθη ἡ Φρειδερίκη. Ὁ ἔρωσ τῶν δύο νεαρῶν ὑπάρξεων ἀποτελεῖ μυθιστόρημα. Ἐλαβε τὴν λύσιν, ἣν λαμβάνουσι συνήθως οἱ ἐρωτικοὶ σύνδεσμοι, οἱ πρωίμως ἐκδηλούμενοι μεταξὺ ὄντων ἀνομοίας κοινωνικῆς τάξεως. Οὗτος καὶ ἐκείνη ἔσονται τὸ θῦμα τῆς ἀστόχου ταύτης συμπαθείας, ἐν ἣ περιπτώσει ἀποκρούουσιν αὐτὴν αἱ κοινωνικαὶ συνθήκαι, ὁ τύφος τῶν γονέων, αἱ ἐπιπλήξεις τῶν φίλων. Ὁ Γκαίτης

ἦτο υἱὸς πατρικίου τοῦ Φραγκοφορτίου, καὶ ἡ Φρειδερίκη θυγάτηρ ἱερέως χωρίου παρὰ τὸ Στρασβοῦργον. Σήμερον γάμος μεταξύ δύο τοιούτων ὄντων εἶνε ἀνεκτὸς μόλις· κατὰ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἐθεωρεῖτο σκανδαλώδης, καὶ μάλιστα ἐν Γερμανίᾳ.

Τὸ μυθιστόρημα ἔληξεν, ὡς λήγουσιν ἅπαντα τὰ νεανικὰ μυθιστορήματα. Ὁ Γκαίτης ἀπῆλθε τοῦ Στρασβοῦργου, ζητῶν δάφνας καὶ νέα θύματα, ἐμπνεύσεις καὶ ὀρίζοντας, καὶ ἡ Φρειδερίκη, ἡ τρυφερὰ Ἀλσατιανή, ἔμεινεν ἐν τῷ χωρίῳ τῆς μετὰ τὴν μνήμην τρυφεροῦ ἔρωτος, οἷονεὶ ἐγκαταλειμμένη. Ὁ Γκαίτης ἠσθάνθη ἐπωδύνως τὸν χωρισμὸν τοῦτον, ἀλλ' ἦτο πρακτικὸς ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς νεότητός του. Οὕτως ἐν τῇ καρδίᾳ του ἡ παρθένος τοῦ *Sesenheim* ἀντικατέστη δι' ἑτέρας, τῆς Καρλόττας Buff. Ἐζήτει λήθην· καὶ εἰς δυστυχῆς ἔρωτος δὲν δύναται νὰ ἐκδιωχθῇ ἢ δι' ἑτέρου ἔρωτος. Ταῦτα διδάσκει τὸ ἐγκόλπιον τοῦ κοινωνικοῦ βίου ἀπ' ἀρχῆς τοῦ κόσμου, καὶ τοῦτο ἐφήρμοσεν ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ σὺν τοσοῦτοις καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ Βερτέρου. Ἡ Φρειδερίκη ἦτο τύπος αἰσθηματικῆς Γερμανίδος, τοῦναντίον δὲ ἡ Καρλόττα διακρίνεται ἐπὶ πρακτικῷ πνεύματι. Ἡ μὲν πρώτη ἦτο νύμφη, ἡ δὲ δευτέρα οἰκοδέσποινα μ' ὅλα τὰ δέκα ἔξ αὐτῆς ἔτη. Θανούσης τῆς μητρὸς τῆς, εἶχεν ἀναλάβει τὴν φροντίδα τοῦ οἴκου καὶ τὴν ἀνατροφὴν τῶν ἀδελφῶν. Περιπλέον ἦτο μεμνηστευμένη μετὰ τίνος γραμματέως πρεσβείας. Ὁ Γκαίτης ἐγνώρισεν αὐτὴν τυχαίως ἐν τινὶ ἐξοχικῷ χορῷ, ἐθαύμασε τὰς ποικίλας αὐτῆς γνώσεις καὶ ἐπλήγη μετ' ὀλίγον ἐκ τῆς ὠραϊότητός τῆς, διὰ νὰ λησμονήσῃ τέλει τὴν Φρειδερίκην.

Δυσχερὲς νὰ εἶπῃ τις μέχρι τίνος σημείου εἶχον ἐκδηλωθῇ τὰ νέα ἐρωτικὰ αἰσθήματα τοῦ Γκαίτου. Ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, ὅτι ἡ σχέσις αὐτοῦ μετὰ τῆς Καρλόττας περιορίσθη μόνον ἐντὸς τῶν ὄρων τῆς τιμιότητος. Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι ὁ ποιητὴς ἐπὶ τινὰ χρόνον ἦτο εἰς τῶν οἰκειοτάτων τῆς οἰκογενείας, φίλος τοῦ μνηστῆρος, καὶ οὐδὲν ἕτερον. Ἐπίσης βέβαιον εἶνε, ὅτι προσεπάθει νὰ κατορθώσῃ τὴν λήθην τῆς Φρειδερίκης. Ἐν ταῖς κρίσεσι δ' αὐτοῦ ταῦταις εἶνε γνωστὸν ὅτι ἠσπάζετο τὴν ἀρχὴν τῆς ὁμοιοπαθητικῆς μεθόδου: *Similia similibus!*

Ἐν τῷ κύκλῳ τῶν φίλων τοῦ οἴκου τῆς Φρειδερίκης εὐρίσκειτο ξανθός, ὠχρός, μελαγχολικὸς νεανίας, υἱὸς διαμαρτυρομένου ἱερέως. Ἦτο καὶ οὗτος γραμματεὺς πρεσβείας μικροσκοπικοῦ κράτους. Ἐκέκτετο ἀξίαν τινά, εἶχεν εὐρεῖαν μάθησιν, ἦτο ψυχρὸ πρακτικῆς τῶν περὶ αὐτόν. Ἀλλὰ φύσει ἀποκλίνων πρὸς τὴν μελαγχολίαν, πλέον ἢ

ἀπαξ ἐσκέφθη ν' αὐτοκτονήσῃ, δι' ἐπιχειρημάτων δὲ ἐζήτει ν' ἀποδείξῃ τὴν λογικὴν τῆς αὐτοκτονίας. Ἡ δὲ κατατρύχουσα αὐτὸν μελαγχολία ἔτι μᾶλλον ἐπεξετάθη μετὰ τὸν ἔρωτα, ὃν συνησθάνθη πρὸς τὴν σύζυγον ἐνὸς φίλου του. Τὸ δυστυχὲς τοῦτο πάθος ἐτάραξε τὸν ἐγκέφαλόν του. Ἡμέραν δὲ τινα ὁ δυστυχὴς ἔθηκε τέρμα εἰς τὰ φανταστικὰ δεινὰ τοῦ βίου του.

Ὁ Γκαίτης εἶχε γνωρίσει πρὸ καιροῦ κατὰ πρῶτον τὸν νέον τοῦτον ἐν Λειψία, ἔνθα εἶχον συσπουδάσει. Ἦσαν ἀντίθετοι χαρακτήρες, τοῦτου δ' ἕνεκα ἡ σχέσις αὐτῶν δὲν κατέστη στενὴ οὔτε ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, οὔτε μετὰ ταῦτα ἐν τῷ οἴκῳ τῆς Καρλόττας. Ἄλλ' ἡ ἀγγελία τοῦ θανάτου τοῦ δυστυχοῦς νέου κατετάραξεν αὐτὸν καὶ βαθέως ἔθλιψεν ἐν ταῖς στιγμαῖς μάλιστα ἐκεῖναις τοῦ νέου πρὸς τὴν Καρλότταν ἔρωτος, ἔρωτος παρεμφεροῦς ὑπὸ τινος ἐπόψεως πρὸς τὸν τοῦ Ἱερουσαλήμ.

«Ὁ δυστυχὴς Ἱερουσαλήμ, ἔγραφεν ὁ Γκαίτης πρὸς τινα τῶν φίλων του. Ἡ εἶδησις τοῦ θανάτου του ὑπῆρξε δι' ἐμὲ φοβερὰ καὶ ἀπροσδόκητος». Ἦτο ἐπόμενον νὰ καταταραχθῇ ὁ νεαρὸς ἐρωτόληπτος ἐκ τοῦ τραγικοῦ τούτου γεγονότος. Μὴ δὲν διετέλει καὶ αὐτὸς ὑπὸ τὰς αὐτὰς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον μετὰ τοῦ αὐτοκτονήσαντος συνθήκας; Δὲν ἔβλεπε τὴν Καρλότταν, τὴν Λότταν, ὡς ἐκάλει αὐτήν, διεκφεύγουσαν ὀριστικῶς τῆς ἐρωτικῆς αὐτοῦ γοητείας καὶ ὑπανδρευομένην μετὰ τοῦ μνηστῆρός της; Ὑπῆρξε τραγικωτάτη ἡ κρίσις ἐκεῖνη ἐν τῷ βίῳ τοῦ ποιητοῦ. Αὐτός, ὁ ἐγκαταλιπὼν τὴν Φρειδερίκην, ἀπέτινεν ἤδη τὰ ἀντίποινα καὶ ἐγκατελείπετο ὀριστικῶς ὑπὸ τῆς Καρλόττας. Ὅσον ἰσχυρά, ὅσον ἀδάμαστος καὶ ἂν εἶνε ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἀδύνατον νὰ μὴ καταβληθῇ, νὰ μὴ ὑποκύψῃ ἐπὶ τινος στιγμᾶς. Ἡ τραγωδία αὕτη διέσχιζε τὴν καρδίαν τοῦ Γκαίτου. Ἐνόμισεν ὅτι καὶ αὐτὸς ὑπέστη τὴν καταδίκην τοῦ Ἱερουσαλήμ· ὅτι ἡ εἰμαρμένη τοῦ ἀτυχοῦς νέου πλανᾶται ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του.

— Νὰ ζῆς, ἢ νὰ μὴ ζῆς. Πόσοι δὲν συνήντησαν ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν τὸ φοβερὸν πρόβλημα! Νὰ ζῆς μόνος, ἔρημος, ἐξουθενωμένος, κατεσπαραγμένος τὴν καρδίαν· νὰ ζῆς, ὑφιστάμενος τὸν οἶκτον καὶ τὸν σαρκασμὸν τῶν ἀνθρώπων. Κρεῖττον νὰ μὴ ζῆς. Δὲν εἶνε τοῦτο τὸ πρόβλημα τοῦ Ἀμλέτου, εἶνε τὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, παλαιούσης ἐν τῷ δυσχερεῖ ἀγῶνι τοῦ βίου, πιπτούσης ἢ ἐγειρομένης, νικώσης ἢ νικωμένης.

Εἶνε τὸ πρόβλημα τοῦ Βερτέρου. Ἐνώπιον τῆς ὀδύνης τῆς ἐρωτι-

κῆς ἐγκαταλείψω, ἄλλοι θὰ ἐζήτουν τὴν λήθην καὶ τὴν παρηγορίαν, ὁ δὲ Γκαίτης ἐν τῇ εὐρέσει ἄλλου ἔρωτος. Ὁ Ἱερουσαλήμ ὁμῶς ἐζήτησεν ἐν τῇ ἐκουσία καταστροφῇ.

Θάνατος καὶ θάνατος, θάνατος ἠθικός, καὶ θάνατος φυσικός. Ὁλίγα ἔτη πρότερον ἢ ὕστερον. Ἡ καταστροφή ἔσται πάντοτε ἀναπόφευκτος, θὰ ἐπέλθῃ. Εἶνε τάχα εὐγενέστερος, λογικώτερος, προτιμότερος ὁ θάνατος ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ μαρασμοῦ, ὑπὸ τὴν καταπτώσειν τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων, ἢ ὁ ἐξ ἀπίνης δι' ἐνὸς ἐγχειριδίου, δι' ἐνὸς πολυβόλου; Ἴδου τὸ πρόβλημα.

Γινώσκω, ὅτι ἀποστολὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ὁ ἀγὼν· γινώσκω ὅτι ὁ ἀγὼν εἶνε ὁ μέγιστος τῶν παραγόντων τῆς φυσικῆς καὶ ἠθικῆς ἐξελίξεως τῶν κοινωνικῶν. Ἄλλ' ὅτε αἱ φυσικαὶ καὶ ἠθικαὶ δυνάμεις ἐγκαταλείπουν τὸν ἄνθρωπον, τίς ἡ χρεια τοῦ βίου; Ὅτε ὁ Λεωνίδας δὲν ἔχει δυνάμεις ν' ἀνταγωνισθῇ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, εἶν' ἐγκλημα, ἂν αὐτοκτονήσῃ, ἂν δώσῃ τέρμα εἰς δυστυχῆ καὶ ἀχρηστον ὑπαρξιν; Ὁ ἠθικολόγος συμβουλεύει τὴν ἐγκαρτέρησιν. Ἄλλ' αὕτη ὑποθέτει σχετικὸν χαρακτῆρα. Ἐν δ' ἐναντία περιπτώσει;

Τούτων τῶν λόγων ἕνεκα ὁ Γκαίτης φονεύει τὸν Βέρτερον. Ἐζήτησε νὰ παραστήσῃ τὴν φυσιολογικὴν ἀλήθειαν ἐνὸς κοινωνικοῦ δεδομένου. Ἡ παθολογία, ἐν τῇ ἀληθεῖ αὐτῆς ἐννοίᾳ, εἶνε κλάδος τῆς φυσιολογίας, ἐπὶ τε τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν ὀργανισμῶν. Ὁ Γκαίτης, συνθέτων τὸν Βέρτερον, δὲν εἶχεν ἐνώπιον ἑαυτοῦ τυχαῖόν τι, μεμονωμένον γεγονός, τραγικὸν ἐπεισόδιον ἐνὸς ἀνθρώπου· ἀλλ' ἔβλεπεν ἐνώπιον ἑαυτοῦ ἐν σύμπτωμα τῆς κοινωνικῆς παθολογίας τῶν χρόνων του.

Ἠμάρτησε, συνθέσας ἐν καλλιτέχνημα;

Οὐδεὶς παρατηρητῆς τῶν κοινωνικῶν φαινομένων δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ τοῦτο. Ἡ αὐτοκτονία ἔχει τι τὸ ἀπεχθές, τὸ ἀνάνδρον κατὰ τὰς κοινωνικὰς προλήψεις, ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἡ ἀποτυχία, εἴτε ἐπὶ τοῦ σταδίου τοῦ ἔρωτος, εἴτε ἐπὶ ἄλλου σταδίου, δὲν ἔχει τι τὸ γελοῖον;

Ὁ Γκαίτης διὰ τοῦ Βερτέρου διετύπωσε μίαν κοινωνικὴν ἀλήθειαν, μίαν παθολογικὴν εἰκόνα, κατὰ πρῶτον λόγον τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, κατὰ δεύτερον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ καρδιάς.

* *

Τὸ βιβλίον ἐδημοσιεύθη ἐν ἔτει 1774. Ἐν τῶν πρώτων αὐτοῦ ἀντιτύπων, μετὰ συγκινητικωτάτης ἐπιστολῆς, ἀπεστάλη πρὸς τὴν Καρλότταν· παλαιῶν ἡμερῶν ἀναμνήσεις.

Ἄπαν τὸ εὐρωπαϊκὸν δημόσιον κατελήφθη ἐξ ἐκπλήξεως ἐπὶ τῇ δημοσιεύσει τοῦ βιβλίου ἐκείνου. Δὲν ἦτο ἡ ἐποχὴ ἐκείνη ἀσυνειθιστος εἰς τοιαύτας ἐκπλήξεις. Καὶ ὅμως τὸ βιβλίον τοῦ Γκαίτου συνετάραξεν αὐτὴν ἐκ θεμελίων. Ὁ ποιητὴς περιέγραψεν οὐχὶ ἀτομικά, ἀλλὰ σύγχρονα κοινωνικά δεινά. Ἐντεῦθεν ὁ Γκαίτης ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἦτο γνωστὸς ἰδίως ὡς ὁ ποιητὴς τοῦ Βερτέρου.

Ἡ ἀνάλυσις τοῦ Βερτέρου εἶνε ἀνάλυσις τῆς μελαγχολίας. Θέμα καὶ δυσχερὲς καὶ ἄσκοπον. Μόνον ἡ ἀνάγνωσις αὐτοῦ εἶνε ἡ πραγματικωτάτη ἀνάλυσις. Ὅποια γλῶσσα ἐν αὐτῷ, ὅποιον ὕφος, ὅποια ἄρμονία ἐν τῇ ἐκφράσει, εὐγένεια ἐν τῇ ἀπλότητι, ἥτις περιβάλλει τὰς ἐν τῷ βιβλίῳ ἀφθόνως ἐγκατεσπαρμένας ιδέας! Συνήθεις διηγήσεις μελαγχολίας ξένων προσώπων δὲν εἶνε πρόσφοροι, ἵνα διεγείρωσι συμμετοχὴν καὶ ὅμως συμπαθοῦμεν πρὸς τὸν Βέρτερον. Διότι τὸ πάθος αὐτοῦ εἶνε φυσικόν, ἀνθρώπινον, κοινωνικόν. Ὁ αἰὼν αὐτοῦ ἀπεμακρύνθη ἀφ' ἡμῶν ἀλλ' ἡ ἀνθρωπίνη φύσις κατὰ τύπους μόνον μεταβάλλεται, κατ' οὐσίαν δὲ διατελεῖ ἡ αὐτὴ πάντοτε ἐν τῇ φορᾷ τῶν αἰώνων.

*
*
*

Ἡ κοινωνικὴ δυσαρέσκεια, ἥτις καταλαμβάνουσα ἐνίοτε τοὺς ἀνθρώπους μιᾶς ἐποχῆς, δημιουργεῖ θύματα καὶ μάρτυρας, εἶνε ἡ κεκρυμμένη ιδέα ἐν τῇ τραγωδίᾳ τοῦ Βερτέρου. Κατὰ τύπους μόνον εἶνε οὗτος ὁ ἥρωσ τοῦ ποιήματος κατ' οὐσίαν εἶνε ἅπαντες οἱ σύγχρονοι, σύμφωνοι καὶ ἀντιφρονούντες, ἐχθροὶ καὶ φίλοι. Ψυχὴ δεσμῶτις, μὴ δυναμένη νὰ διαρρήξῃ τὰ δεσμὰ αὐτῆς, ν' ἀνέλθῃ εἰς τὸν ἐλεύθερον αἰθέρα τῆς πνευματικῆς ἀπολύσεως, νὰ εἴπῃ τὸν λόγον αὐτῆς, ὑποκύπτει πάλιν ἐλευθέρᾳ, διότι δὲν ἀπεδέχθη γεγονότα, περιορίζοντα τὴν ἐλευθέραν ἐκδήλωσιν τῶν μυχιῶν αὐτῆς πόθων. Ὑπάρχουσι περιστάσεις, καθ' ἃς εἶνε ἐπίσης ἐλεύθερος ὁ προσφέρων εἰς ἑαυτὸν τὸν θάνατον, ἵνα μὴ δουλωθῇ ὑπὸ τῶν κοινωνικῶν προλήψεων, ὅσον καὶ ὁ ἀνερχόμενος εἰς τὰ ὄρη, ἵνα ἀναπνεύσῃ τὸν ἀδούλωτον ἀέρα αὐτῶν, καὶ κηρυχθῇ δημοσίᾳ ἐχθρὸς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ἥτις τὸν ἀδικεῖ, ἥτις συντρίβει τὰς φυσικὰς καὶ ἠθικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, ἥτις τὸν ἐξευτελίζει.

Τοῦ τοιοῦτου ἠθικοῦ προβλήματος εἶνε παράστασις ὁ Βέρτερος λήγοντος τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος.

Οἱ ἠθικολόγοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διεμαρτυρήθησαν, ἀλλὰ τὸ μέγα δημόσιον ἀπεδέχθη μετ' εὐμεινείας τὸ βιβλίον. Ὁ ὑπέρτερος τῶν συγ-

χρόνων αὐτοῦ Λέσσιγ, ὁ κλασικὸς καὶ ἐλληνικώτατος τεχνοκρίτης τοῦ Λαοκόωντος, ὑμνητὴς τοῦ χρυσοῦ μέτρου ἐν τῇ ἐλληνικῇ τέχνῃ, τῆς φυσικῆς εὐρυθμίας καὶ τῆς ἠθικῆς ἡρεμίας, διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς αὐτοκτονίας τοῦ Βερτέρου, χαρακτηρίσας αὐτὴν ὡς ἐστερημένην ἠθικῆς βάσεως καὶ αἰσθητικῆς ἀληθείας· καὶ ἐπεκαλέσθη τὰς περὶ ζωῆς καὶ θανάτου ἀρχαίας ἐλληνικὰς καὶ ρωμαϊκὰς θεωρίας πρὸς πίστωσιν τῶν λόγων του. Ἐπελάθετο ἐν τούτοις ὁ φιλάρχαιος ἐρευνητὴς τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ Ρώμης, τῶν κατὰ τὰς αὐτοκτονίας τῶν τελευταίων μεγάλων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ Ρώμης, τῶν θεωριῶν περὶ θανάτου τῶν Στωικῶν, τῶν Ἐπικουρείων, τῶν Πεισιθανάτων, ἢ τῶν *Συναποθαρουμένων* τῆς ἀλεξανδρινῆς περιόδου.

Ἄλλ' ἐπὶ μισοβερτερισμῶ διέπρεψεν ἰδίως ὁ γνωστὸς ἐν Βερολίῳ συγγραφεὺς Nicolai, εἰς τῶν ἡρώων τοῦ τότε ἀκμαζόντος ὀρθολογισμοῦ. Διὰ παρωδίας, φερούσης τὴν ἐπιγραφὴν. «Αἱ τέρψεις τοῦ νέου Βερτέρου», ἀπεπειράθη νὰ ἐξευτελίσῃ τὸ βιβλίον τοῦ Γκαίτου. Ἡ σάτυρα τοῦ Νικολάη καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ συνταχθέντων ἀντιπάλων ἐν τῇ κατὰ τοῦ Βερτέρου ἀγῶνι ἐκράτυνε μᾶλλον τὴν δημοτικότητα τοῦ βιβλίου ἢ ἐμείωσεν αὐτήν. Ὅτε μία ἐποχὴ βλέπει ἐν τινι βιβλίῳ τὴν κοινωνικὴν καὶ αἰσθητικὴν αὐτῆς εἰκόνα, τὰ ὄνειρα, τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ πάθη ἀνθρώπων, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται, τὸ βιβλίον ἐκεῖνο ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ του. Ἴσως τὸ βιβλίον τοῦτο αἰσθητικῶς μὲν δὲν εἶνε τέλειον ἀληθές, κοινωνικῶς δ' ἐπιλήψιμον, ἐνσπεῖρον τὴν μελαγχολίαν καὶ τὸν ἀπελπισμὸν· ἀλλ' εἶνε ἡ ὑποτύπωσις πραγματικῆς κοινωνικῆς καταστάσεως, καὶ ὡς τοιοῦτον δὲν δύναται ἢ νὰ μελετηθῇ καὶ νὰ ἐγκριθῇ. Ὁ τεχνοκρίτης ὀφείλει νὰ ἐξετάσῃ μόνον κατὰ πόσον ὁ ποιητὴς ἐπέτυχεν εἰς τὴν ζωγραφίαν, κατὰ πόσον ἡ ψυχολογικὴ αὐτοῦ γραφὴς ἀπετύπωσεν ἐπὶ τοῦ πίνακος κοινωνικὴν τινα ἀλήθειαν, ἣτις μόνη δικαιούται νὰ ἀποτυπωθῇ, ἀδιάφορον ὑπὸ ποίαν εἰκόνα.

*
* *

Τὸ πρόβλημα τοῦ Βερτέρου ἔτι μᾶλλον διαλευκαίνεται, ὅταν παρακολουθήσωμεν τὴν μετὰ ταῦτα ἐξέλιξιν τῆς γραμματολογίας ταύτης τῆς μελαγχολίας, ἰδίως κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Οὐδεὶς θέλει ἰσχυρισθῆ βεβαίως σήμερον, ὅτι ὁ Βέρτερος τοῦ Γκαίτου παρέσχεν τὴν πρώτην ὥθησιν εἰς τὸν ἀπαίσιον ἐκεῖνον ὕμνον τοῦ ἀπελπισμοῦ καὶ τῆς αἰωνίας ὀδύνης, ὃν ἐξέπεμψαν

κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον τσαυτα ἐπίλεκτα πνεύματα. Οὔτε ὁ Ρεναῖος, οὔτε ὁ Ὀμπερμανν, οὔτε ὁ Ἀδόλφος, οὔτε ὁ Ἰάκωβος Ὁρτης, ἕνα μνημονεύσω τῶν γνωστοτέρων ὀνομάτων, ἐνεπνεύσθησαν ἐκ τοῦ Βερτέρου, ἀλλ' ἦσαν δημιουργήματα πόθων, αἰσθημάτων, ἰδεῶν τινων τοῦ αἰῶνος, τοῦ ὁποίου ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἀναστάσις δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ καταλίπη ἔπαισθητὰ ἔχνη ἐπὶ τῆς φαντασίας καὶ τῆς καρδίας. Ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ ἱστορικῇ καταστροφῇ, ἣτις ἐξεδηλώθη κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ παρελθόντος καὶ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ ἐνεστώτος αἰῶνος, ἦτο ἐπόμενον πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐκπεπληγμένοι ἐπὶ τῷ τεραστίῳ τούτῳ φαινομένῳ, νὰ συνδέσωσι τὰ μεγάλα κοινωνικὰ πάθη πρὸς τὰ ἴδια ἑαυτῶν, νὰ μελαγχολήσωσι, νὰ κλαύσωσι, νὰ καταρασθῶσιν, ἀφοῦ οὐδαμοῦ εὕρισκον ἐλπίδα καὶ παραμυθίαν.

Τὸ *Τέχρον* τοῦ αἰῶνος, ὁ ποιητὴς τοῦ Ρόλλα, παρωμοίωσε τὴν νόσον ταύτην πρὸς ἀσιατικὴν πανώλην, εἰσβαλοῦσαν εἰς Εὐρώπην, ἐκλέξασαν δὲ τὰ θύματα αὐτῆς μεταξὺ τῶν ἐλεκτοτάτων πνευμάτων. Ἄλλοι διεξέφυγον τοὺς ἐναγκαλισμοὺς αὐτῆς, προσκαίρως μόνον ὑποστάντες τὴν δηλητηρίασιν. Οὕτως ὁ Γκαίτης, οὕτως ὁ Σατωβριάνδος, οὕτως, ὁ Βενιαμὴν Κωνσταντίος, ὁ Φόσκολος, οἱ πλεῖστοι τούτων ταχέως ἀπολυμανθέντες, καθαροὶ δὲ τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν εἶτα εἰσελθόντες εἰς τὰ εἰρηνικὰ ἄστυα τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, ἢ εἰς τὰ ἱερὰ ἄδυτα τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἄλλ' οὐκ ὀλίγοι ὑπέκυψαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς νόσου καθ' ἅπαντα αὐτῶν τὸν βίον, συντριβέντες ὑπὸ τὸ κράτος τῶν παθῶν, ἅτινα ἐπλήρουν τὴν συνειδήσιν τοῦ αἰῶνος, καὶ ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῶν ὁποίων δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διεκφύγωσιν, εἴτε ἔνεκα ἀτομικῆς ἰδιοσυγκρασίας, εἴτε ἔνεκα ἄλλων κοινωνικῶν, πολιτικῶν ἢ ἔθνικῶν λόγων. Οὕτω συνετρίβησαν ὑπὸ τὸ βᾶρος τῆς παγκοσμίου ὀδύνης οἱ εὐγενέστατοι κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον τύποι τῆς μελαγχολίας, ὁ Βύρων καὶ ὁ Λεοπάρδης, ὁ μὲν ἀπολεσθεὶς προῶρως ἐν εὐγενεστάτῳ ἔθνικῷ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνι, ὁ δὲ καταβληθεὶς διὰ τοῦ χρόνου ὑπὸ τὸ βᾶρος τῶν δεινῶν τῆς ἰδίης ψυχῆς καὶ τῆς ἰδίης πατριδος.

* *

Ἄρχαιοι καὶ νεώτεροι ἠθικολόγοι κατεδίκασαν τὴν νόσον ταύτην τοῦ Βερτέρου, τὴν αὐτοκτονίαν, διὰ λογικῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἐπιχειρημάτων. Σημειώσας τὰ προηγούμενα, ἥκιστα ἐσκέφθην νὰ ἀναλάβω τὴν ἀνάλυσιν θέματος, τὸ ὁποῖον ὑπὸ πολλὰς

ἐπόψεις θεωρῶ μάταιον. Μεθ' ὅσα καὶ ἂν διδάσκωσιν οἱ ἱεροκῆρυκες καὶ οἱ ἠθικολόγοι, ἡ αὐτοκτονία εἶνε σύμπτωμα μόνον νοσηρᾶς κοινωνικῆς καταστάσεως, ἐξωθούσης μελαγχολικούς τινας χαρακτῆρας εἰς τὴν ἰδίαν καταστροφὴν. Ἡ στατιστικὴ τῶν παθολογικῶν φαινομένων τοῦ κοινωνικοῦ βίου διδάσκει, ὅτι συνήθως ἐπαναλαμβάνεται κατ' ἔτος ἐν ἐκάστη χώρᾳ ὑπὸ τὰς αὐτὰς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον κοινωνικὰς συνθήκας ὀρισμένος ἀριθμὸς αὐτοκτονιῶν ἕνεκα μυρίων αἰτίων. Ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἀξομειοῦται βεβαίως πολλάκις ἕνεκα εἰδικῶν περιστάσεων, ἃς οὐδεὶς δύναται νὰ ὀρίσῃ ἐκ τοῦ προτέρου. Ποῦ ἔγκειται ἡ αἰτία αὕτη τῶν αὐτοκτονιῶν; ἐν τῷ φυσικῷ ἢ ἐν τῷ ἠθικῷ ὀργανισμῷ τοῦ ἀνθρώπου; ἐν τῇ ἐπιρροῇ τῆς κοινωνικῆς ἀτμοσφαιράς, ἢ ἐν τῇ ἀτομικῇ αὐτοῦ ψυχικῇ καταστάσει; ἢ κατὰ τοὺς θεωρητικούς τῆς κληρονομικότητος, ὁ αὐτοκτονῶν ὑφίσταται τὴν μοῖραν τῶν προγόνων, ἐπαναλαμβάνων τὴν καταστροφὴν, ἧς καὶ οὗτοι ὑπῆρξαν δυσυχῆ θύματα; Ζητήματα, τὰ ὁποῖα δυσχερῶς θέλει λύσῃ προσηκόντως ἡ κοινωνικὴ παθολογία, καὶ τὰ ὁποῖα ἀπὸ αἰῶνων ἐπαναλαμβάνονται ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ, ἐνόσω οὗτος δὲν θέλει διατελῆ ἠὲ χαριστήμενος ἐκ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ εἰμαρμένης. Ἐντεῦθεν ἀνέκαθεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡ μελαγχολία τοῦ Ἰώβ, ἡ ὀδύνη τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ, ἡ θλίψις τοῦ Πινδάρου, ἐπιφωνοῦντος ἐν μέσῳ τῆς ἰλαρότητος τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου *Σκιᾶς ὄναρ ἀνθρώπος*, καὶ δηλοῦντος βεβαίως οὐχὶ τόσον ἀτομικὴν, ὅσον κοινωνικὴν πεποιθησιν. Ὑπάρχουσι περιστάσεις, καθ' ἃς ὁ ἄνθρωπος ἐλπίζει μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν κοινωνίας, ὑγιαίνει, τούτου δ' ἕνεκα καὶ ἐγκαρτερεῖ. Ἄλλ' ὅταν παρέλθωσιν αἱ ἡμέραι αὗται, ὅταν νέφη σκιάσωσι τὸν κοινωνικὸν ὀρίζοντα, ἐν τοιαύτῃ στιγμῇ ἀπόλλυται τέλειον καὶ ἡ ἐλπίς ἀπὸ τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ ἀτόμου, ἐπικρατεῖ δὲ ἡ ἀποκαρτέρησις, ὀδηγοῦσα προῶρως εἰς τὸν τάφον τὰ θύματα τῆς κοινωνικῆς κακομοιρίας, ἅτινα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τυγχάνουσι καὶ τὰ εὐγενέστατα. Ὁ βίος ἀπόλλυσι πᾶσαν ἀξίαν, ὁ δὲ θάνατος ἀναπτύσσει τὰς πενθίμους αὐτοῦ πτέρυγας ἐπὶ τῆς κοινωνίας καὶ τῶν ἀτόμων.

* *

Ἄλλ' ἔχει ὁ ἄνθρωπος τὸ δικαίωμα ν' ἀφαιρέσῃ τὸν βίον του; Γι-νώσκω ὁποῖα ἐπιχειρήματα εἶνε ἕτοιμος ν' ἀντιτάξῃ ὁ ἱεροκῆρυξ καὶ ὁ ἠθικολόγος ἐξ ὀνόματος τῆς θρησκείας καὶ τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς, ἐξ ὀνόματος τῶν καθηκόντων. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἤκιστα εἶμι διατεθειμένος ν' ἀναπτύξω κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, διότι δὲν συγγράφω

ἠθικὴν πραγματείαν, ἀλλ' ὑποτυπῶ κοινωνικὴν εἰκόνα πραγματικῆς ἱστορίας. Ἐκ τῶν παρατηρήσεων τῶν κοινωνικῶν φαινομένων πιστοῦται, ὅτι αἰεὶποτε ἐπαναλαμβάνεται ἡ αὐτοκτονία, ὡς ἐπαναλαμβάνεται καὶ πᾶν ἄλλο γεγονός. Ἄλλ' ἐπιδραῖ ἡ κοινωνία, ἀλλὰ λαμβάνουσι μέρος αἱ διάφοροι περιστάσεις καὶ συνθήκαι, ὅφ' ἄς διατελεῖ ὁ καταστρέφων τὸν ἑαυτοῦ βίον.

Ἐντεῦθεν ἡ αὐτοκτονία τοῦ Βερτέρου, ἡ αὐτοκτονία τοῦ Ἱερουσαλήμ. Φαινομενικὴ ἀφορμὴ ἐγένετο δυστυχῆς ἔρωτος, ὡς θὰ ἐγένετο καὶ πᾶσα ἄλλη ἠθικὴ αἰτία, ἀλλὰ πραγματικὴ ἀφορμὴ ἦτο ἡ νοσηρὰ κατάστασις, ἐν ἣ διατέλει περὶ τὴν δύσιν τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία, ἥτις ὥπλισε τὴν χεῖρα τοῦ ὑπὸ μελαγχολίας πάσχοντος νεανίσκου. Διατὶ δὲν ἐλησμόνησε τὸν ἀτυχῆ ἔρωτά του ἐν δευτέρῳ, ἐν τρίτῳ, ἐν τετάρτῳ ἔρωτι, ὡς ἔπραξεν ὁ Γκαίτης; Τοῦτο ἐνέκειτο ἐν τῷ χαρακτῆρι τοῦ ἥρωος, ὄντος προδιατεθειμένου ν' αὐτοκτονήσῃ, ὡς εἶνε προδιατεθειμένος ὁ φέρων λανθάνον τὸ σπέρμα τῆς φθίσεως ν' ἀποθάνῃ ἐκ τοῦ πρώτου κρουολογήματος. Ὁ ἠθικολόγος μάτην θέλει κηρύξῃ τοὺς φιλιππικούς του κατὰ τῆς αὐτοκτονίας, διδάσκων τὴν ἐπιεικείαν καὶ τὴν ἐγκαρτέρησιν. Ὅφειλει προηγουμένως νὰ μεταβάλλῃ ἄρδην τὴν ἠθικὴν κατάστασιν τοῦ αἰῶνος, νὰ ἀλλοιώσῃ τοὺς νόμους τῆς κοινωνικῆς ἀτμοσφαιράς, καὶ μετὰ ταῦτα νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν αὐτοκτονούντων. Ἐκαστος ἔχει δικαίωμα ἐπὶ τῆς ζωῆς του, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας του, καθ' ὅσον δὲν προσβάλλει κερτημένα κοινωνικὰ δικαιώματα. Ὅτε δὲν δύναται τὴν ζωὴν του νὰ χρησιμοποίησῃ, κρείττων ὁ θάνατος, ἢ ἡ αἰωνία ὀδύνη. Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως ταύτης ἐξεταζόμενος ὁ Βέρτερος, εἶνε ἀληθὲς βιβλίον, βασιζόμενον ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς παθολογίας, ὡς βασιζόνται ἐπὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, εὐδαιμονούσης ἢ πασχούσης, ἅπαντα τὰ ἔργα τοῦ Γκαίτου. Ἐντὶ τοῦ χλευασμοῦ ὑπὸ τοῦ κοινωνικοῦ ἀκροατηρίου, ἀντὶ τῆς καθείρξεως τοῦ πάσχοντος ἐν τῷ φρενοκομείῳ, κρείττων ἢ ἐκούσια καταστροφή, ὅτε οὔτε ἡ θρησκεία, οὔτε ἡ κοινωνία, οὔτε ἡ φιλία, οὔτε ἡ οἰκογένεια κατορθοῦσι νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς τὸν πάσχοντα τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ἐγκαρτέρησιν.

*
*
*

Τοιαύτας σκέψεις μοι ἐνέπνευσε πάντοτε ὁ Βέρτερος τοῦ Γκαίτου· αἰσθήματα ἐπιεικείας καὶ συγγνώμης καὶ πρὸς τὸν ποιητὴν καὶ πρὸς τὸν ἥρωα. Θαυμάζω τὸν ἐγκαρτεροῦντα ἥρωα ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ βίου.

‘Ο ἥρωισμὸς αὐτοῦ μοὶ ἐπιβάλλει λατρείαν· τὸ μαρτύριόν του μὲ συγ-
κινεῖ καὶ μὲ δεσμεύει. Ἄλλ’ εἶμαι ἀφ’ ἐτέρου ἐπιεικῆς πρὸς τὸν αὐ-
τοκτονοῦντα μάρτυρα τῆς ὀδύνης, ἐξ οἰωνδήποτε ἐλατηρίων καὶ ἄν-
προέβη εἰς τὸ ἀπονενοημένον διάβημα. Ἐκ τοῦ βίου τῆς ἀνθρωπό-
τητος δὲν θέλουσιν ἐκλίπη ποτὲ οὔτε οἱ ἥρωες, οὔτε οἱ δειλοί, οἱ τε
ἰσχυροὶ καὶ οἱ ἀσθενεῖς χαρακτηῖρες. Ἄπαντες οἱ χαρακτηῖρες οὗτοι
εἶνε ἀναπόφευκτοὶ πρὸς ὑπαρξιν τῆς κοινωνικῆς ἁρμονίας καὶ τάξεως.
‘Ο ἀνθρώπος δὲν προωρίσθη νὰ ἐλπίζῃ μόνον καὶ νὰ ἐγκαρτερῇ, ἀλλὰ
καὶ νὰ πάσχῃ καὶ νὰ ἀποκαρτερῇ.

Τοιαύτη ἡ λύσις τοῦ αἰσθητικοῦ καὶ ἠθικοῦ προβλήματος τοῦ
Βερτέρου.

Τὸ βιβλίον ἄρα τοῦ Γκαίτου οὔτε ὡς προσβολὴ κατὰ τῆς θρη-
σκείας πρέπει νὰ κριθῇ, οὔτε ὡς ἀρνήσις τῶν κανόνων τῆς κοινωνι-
κῆς ἠθικότητος, ἀλλ’ ὡς πιστὴ εἰκὼν ἠθικῆς νόσου, ἣτις ἐκ περι-
τροπῆς κατατρώχει τὰ ἄτομα καὶ τὰς κοινωνίας, ἄλλοτε μὲν ἐπιφαι-
νομένη ὑπὸ ὀξύτερον, ἄλλοτε δὲ ὑπὸ ἡρεμώτερον χαρακτηῖρα.

1877.

ΝΕΟΚΛΗΣ ΚΑΖΑΖΗΣ

ΑΝΑΛΑΜΠΗ

“Ὅπως πετοῦν τρέλλα τὰ χελιδόνια
Καὶ πᾶνε ὅσ’ ἄλλα μέρη,
“Ὅπως πετοῦν τὰ παιδικὰ μας χρόνια
Καὶ τῆς αὐγῆς τὰ γέρι,

“Ἀχ! Ἐστὶ τῆς ἀγάπης μας ἡ τρέλλα
Ἐπέταξε κ’ ἐχάθη
Καὶ σ’ ἔβλεπα στὸ δρόμο μου, κοπέλα,
Χωρὶς καὶ μούς καὶ πάθη.

Τὰ χελιδόνια γλήγορα γυροῦνε
Τὴν ἀνοιξὶ τὴν ἄλλη.
Καὶ τὰ γεράκια κάθ’ αὐγῆ φουσοῦνε
“Ὅλο δροσιὰ καὶ κέλλη.

“Ἀχ! Καὶ μονάχα ἡ παιδικὴ μας νεότης
Ποτὲ δὲν θὰ γυρίσῃ,
Καὶ μοναχὰ ἡ ἀγάπη μας ἡ πρώτη
Ποτὲ δὲν θ’ ἀναζήσῃ.

“Ἀχ! Ποῖο πικρὸ, φαρμακεμένο ἀστέρι
Ποῖα διαστρεμμένη μοῖρα
Ἐκχαμν χθὲς κοντὰ σου νὰ μὲ φέρῃ
Ἄδρῳμος ὅπου ἐπῆρα;

Κόσμος πολὺς ἐχάθουνταν τριγύρω,
Ἄδιᾶφοροι καὶ ξένοι,
Καὶ τῆς πνοῆς σου μοναχὰ τὸ μύρο
Ἐνοιώθη ἐγὼ νὰ βγαίῃ.